

"בא זדון ויבא קלון" ואת צנועים חכמה"

ר' אלעזר זון

- א. שאלות בירור
- ב. מהי חכמה
- ג. מהי צניעות, ומי הם צנועים?
- ד. מה הקשר בין צניעות לחכמה?

הפסוק בספר משלי (יא, ב) מלמד אותנו על קשר מעניין בין החכמה והצניעות: "בָּא זְדוֹן וַיָּבֵא קָלוֹן וְאֵת צְנוּעִים חֲכָמָה".

א. שאלות בירור

על דברי הפסוק יש לשאול שתי שאלות:

- א. מי הם אנשים צנועים?
- ב. מדוע הצניעות מביאה חכמה?
נעיין בדברי המפרשים ונסה לענות מתוכם על השאלות.
מגדיר ה'מצודת ציון' מי הם הצנועים:
המסתתרים עצמם מרוב ענוותנותם.
בדבריו של המצודת ציון אין ביאור של הקשר לחכמה ועדיין יש לברר: מדוע ההסתתרות מביאה חכמה?
רבנו יונה, בשונה מהמצודת ציון, מסביר את הקשר בין הצניעות והחכמה ואומר כי מכיוון שהצנועים מקשיבים הם נחשבים לחכמים:
הצנעה מונע את האדם מדברי קלון ונבלות, ומיעוט הדברים ממידת הצנועים, והצניעות גורמת חכמה לבעליה, כי היא מדת החכמים, אשר בה יכנו את החכמים, כי ישמעו ויקשיבו ולא יתאוו להתגלות ליבם, כמו שנאמר: "גם אויל מחריש חכם" וגו'.
עתה יש לברר מדוע ההקשבה מיוחסת לחכמים ומה הקשר בין הקשבה לצניעות, עד שבגלל ההקשבה מכונים החכמים 'צנועים'?

בירורים אלו מובילים אותנו אל שלוש שאלות עיקריות והן:

- א. מהי חכמה?

- ב. מי הם האנשים הצנועים?
ג. מה הקשר בין שני אלו?

ב. מהי חכמה?

בכדי לבאר מהי חכמה עלינו להביא את דברי הרמח"ל בהקדמתו למסילת ישרים, אשר מוכיח כי יראת ה' אינה עניין פשוט, כי אם דבר רציני הזקוק ללימוד ועיון לפחות כמו כל חכמה אחרת. הרמח"ל מוסיף וכותב:

והנה הכתוב אומר: "הן יראת ד' היא חכמה", ואמרו רז"ל: 'הן' - אחת, שכן בלשון יוני קורין לאחת הן. הרי שהיראה היא חכמה והיא לבדה חכמה, וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון.

על דבר זה שואל הרב קוק בספרו מוסר אביך (א, ב) שאלה קשה: דבר זה יפלא מאד: הלא גדר החכמה הוא מה שצריך עיון, והרבה דברים זולת למודי היראה צריכים עיון?

שאלתו של הרב קוק היא שאמנם נכון הוא שהיראה היא חכמה מפני שהיא צריכה עיון, אך לא נכון לומר כי רק היא חכמה שהרי ישנם עוד דברים הצריכים עיון ומתוך כך נקראים חכמה. מדוע אפוא אומרים חז"ל כי היראה היא לבדה חכמה?

הרב קוק עונה על שאלתו וכותב כך:

והנראה בזה, שכל הלימודים כשאחד מעיין בהם, ותוצאות העיונים ימסור לחברו בקצור, מקבל חברו את החכמה כמו מי שהגה בעינו זמן רב... מה שאין כן יראת ד', שאע"פ שלמוד היראה שווה לשאר לימודים, בסדר כללים וחוקים, המודיעים לנו גדולת יוצרנו יתברך ויתרומם, וישנם מקומות ועניינים הדורשים ליבון ובירור, מ"מ גם אחרי הבירור כשיאמר קיצור הדברים למי שלא ירד לעומק לא יבין.

מסביר הרב קוק כי שאר החכמות אמנם צריכות עיון אך כשמסבירים לאדם אחר שלא עיין בהן הוא מבין ומקבל הכל בדיוק כמו מי שעיין וחשב על הדבר שעות רבות. בניגוד לשאר חכמות, יראת ה' אינה כך. אם אדם שעיין בענייני יראת ה' ועבר תהליך רוחני בזכות זה, ילך ויסביר לאדם אחר שעוד לא עיין, עוד לא עבר את התהליך ואינו נמצא איתו באותו מקום מבחינה רוחנית, את מסקנותיו בענייני יראת ה', האדם האחר לא יבין אותו כלל. בכדי להבין דברים אלו הוא יצטרך לעיין ולעבור את התהליך הרוחני בעצמו ורק אז יבין את מסקנות חברו. על פי דברים אלו ניתן להסביר את מאמר חז"ל כי היראה היא לבדה חכמה, כלומר: רק היראה - ובניגוד לשאר החכמות - צריכה לעיון מצד כל אדם ואי אפשר להסביר אותה לאחר העיון לאדם אחר.

מבירור זה יכולים אנו להגדיר כי החכמה היא דבר הצריך עיון, או תהליך מחשבתו או רוחני.

ג. מהי צניעות ומיהם צנועים?

לביאור עניין הצניעות נביא את דברי הגמרא במגילה יגב, וכך נכתב שם: אמר ר' אלעזר: מאי דכתיב "לא יגרע מצדיק עינו"? בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיתה בשאול זכה ויצאת ממנו

אסתר.

ומאי צניעות היתה בה ברחל? ... כי מטא ההוא ליליא אמרה השתא מיכספא אחתאי מסרתינהו ניהלה והיינו דכתיב: "ויהי בבוקר והנה היא לאה" מכלל דעד השתא לאו לאה היא אלא מתוך סימנין שמסרה רחל ללאה לא הוה ידע עד השתא, לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול.

ומאי צניעות היתה בשאול? דכתיב: "ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתונות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו אשר אמר שמואל", זכה ויצאת ממנו אסתר.

על לשון הגמרא הזו, מקשה ראש ישיבת שבי חברון הרב חננאל אתרוג כמה קושיות: ראשית, מה בין מעשיה של רחל לצניעות? שנית, מעשהו של שאול יכול אמנם להצטייר כצניעות, אך אם נתבונן בכל התייחסותו של שאול למלכות בתקופה שבין בשורת שמואל להמלכה בפועל, נראה כי שאול מתחמק מן המלוכה, וכל מעשיו עלולים להתפרש כהתחמקות חצופה מרצון ה' שיהיה מלך על ישראל, ואם כן מדוע הגמרא מצאה פה צניעות? שלישית, מהו המעשה של אסתר שעניינו צניעות ועליו אמרו שבזכות צניעותו של שאול זכה ויצאת ממנו אסתר?

בכדי להסביר את הגמרא במגילה מביא הרב אתרוג מדרש תנחומא (ויצא סימן ו):
 רחל תפשה בשתיקה עמדה זרעה בשתיקה ראתה סבלונותיה ביד אחותה ושתיקה. בנימין בנה, האבן שלו מן האפוד ישפה יודע במכירת יוסף ושותק וזהו ישפה יש לו פה ושותק. שאול בן בנה: "ואת דבר המלוכה לא הגיד לו", אסתר: "אין אסתר מגדת מולדתה".

הרב אתרוג מברר את פשר השתיקה אצל כל אחד מן האישים האלה:
 מדוע בנימין אשר יודע במכירת יוסף שותק ואינו מספר על כך לאביו? לכאורה יש לו סיבות רבות לספר ליעקב על כך: 1. בכדי שיעקב ידע את האמת על היעלמותו של יוסף. 2. בתור אחיו של יוסף מאותה האמא, עניין המכירה ודאי גרם לו לכעוס על האחים, מה שבקלות יכול להתבטא בסיפור הדברים לאביו כדי שיכעס על האחים. 3. בכדי שהנוגעים בדבר יבואו על עונשם המגיע להם.

אך בנימין שותק. לא מפני שאינו כועס על האחים, ולא מפני שהוא חס עליהם ולא מפני שאינו חפץ בתיקונם ובתיקון בית יעקב, ולא מפני שהוא רוצה להעלים מאביו את האמת; אלא מפני שאת בנימין מעניינת המשמעות של הדברים ומטרתם. הוא יודע שבכדי להגיע למטרה והתכלית של הדברים צריך הרבה סבלנות. אסור להתפתות לכעס ואף לא לשכל האומר לספר לאביו את האמת. יש להבין שהמטרה שהיא תיקון בית יעקב צריכה להימסר בידי של הקב"ה, שינהל את העניינים. שתיקתו של בנימין מבטאת בעצם, אמונה בכך שהמציאות תגיע ליעדה גם אם בצד החיצוני אין זה נראה כך.

על פי זה ננסה להסביר גם את שתיקת רחל. כשרחל רואה שאביה נותן את סבלונותיה לאחותה, היא מתקוממת בתוכה פנימה כנגד מעשה זה - יעקב שלח לה את הסבלונות ולא לאחותה, ומה עוד שהיא רוצה להינשא ליעקב! בכל זאת, היא שותקת ולא אומרת דבר, מפני שדעתה אינה נתונה לטובתה האישית, לנוחותה, או לרגשותיה, כי אם למשמעותם של הדברים ולבניין בית ישראל. שם, השיקולים הנכונים הם: הבאה לידי ביטוי של כל הדברים שקיימים בעולם. רחל יודעת כי לא הכל קיים אצלה וישנם חלקים של יופי וקדושה המצויים בלאה ולכן גם הם צריכים להיכנס לבית יעקב. משום כך שותקת רחל ונותנת לקב"ה לנהל את העניינים. יתר על

כן, כשרחל מבינה שלאה עלולה לבוא לידי בושה היא אף קמה ועושה מעשה ומגלה ללאה את הסימנים שיעקב מסר לה. כעת, לא רק שרחל אינה שותקת אלא מתוך הבנתה את המשמעות של המציאות, היא אף פועלת בניגוד למה שנראה מבחינה חיצונית כמטרתה של המציאות.

ומדוע שאול שותק? שאול יודע היטב מהי המטרה ומה המשמעות של המציאות. משום כך הוא מבין שגם אם יש נבואה שהוא יהיה המלך, אין כל מקום לנקוט בפעולות מעשיות בעניין זה. ואכן אנו רואים שכאשר הגיע הזמן, שאול בנה את מלכותו ופעל במציאות: "ושאול לכד המלוכה על ישראל, וילחם סביב בכל אויביו במואב ובבני עמון ובאדום ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע. ויעש חיל ויך את עמלק ויצל את ישראל מיד שוסהו" (שמו"א יד, מזמח). מכאן יש ללמוד שכאשר שאול שותק ואינו פועל, סימן הוא שאין זה הזמן לפעול כי אם להאמין במציאות ובקב"ה שינהל אותה כפי שנכון. ומכאן לאסתר. חייה של אסתר נובעים מתוך פנימיותה העמוקה, ולא מתוך חיצוניות שטחית. חיים ברמה כזאת אינם נבהלים מפני מוות, כשישנו חשש כזה. כידוע כשאסתר הבינה שבכדי להציל את עם ישראל יש לדבר עם המלך בכל מחיר, גם במחיר הליכה למוות. אולם יתרה מזאת: חיים כאלה אף מקרינים החוצה על הסובבים, שרואים באדם זה דמות רמה החיה חיים אחרים וגבוהים, וגורמים להם להתייחס לאדם זה בצורה אחרת ובהערצה. נקודה זו מסבירה לנו את יכולתה של אסתר לקיים את ציוויו של מרדכי בתוך ארמונו של מלך רודן שעושה כרצונו במשנה שלו ואף באשתו. עפ"י הסבר זה ניתן גם להבין כיצד יכלה אסתר לחיות עם המלך ביחסים הכי קרובים שיש, בשעה שמצד המלך יחסים אלו אינם בקדושה כי אם להפך. כאשר החיים אינם נובעים מהחיצוניות שלהם כי אם מפנימיותו של האדם, אז בעת צורך גם הדברים הכי גרועים בעולם יכולים להיכנס לחיי האדם (מאידך, ברור שדברים אלו הפריעו לאסתר והיא בחלה בהם).

לאור כל האמור ננסה להבין מהי צניעות. צניעות היא נקודת חיים עמוקה ופנימית, הגורמת לאדם לראות את המציאות ולחוות אותה עפ"י המשמעות העמוקה שלה והמטרה שאליה היא מובילה. צניעות אינה רואה את המציאות עפ"י חיצוניותה. מתוך כך, כל חייו ומעשיו של הצנוע נובעים מתוך הסתכלות פנימית ועמוקה. לכן, אנשים צנועים לא יחושו צורך ל"ייחצן" את עצמם ואת יכולתם. הם יודעים שעיקר העניין הוא מה הם באמת ולא מה יודעים עליהם ומה חושבים עליהם.

ד. מה הקשר בין צניעות וחכמה?

מתוך כל מה שראינו, נבוא גם להסביר את הקשר בין צניעות לחכמה. ראינו כי חכמה היא דבר לימוד שבכדי ללמוד יש לעבור תהליך עיוני. כמו כן ראינו שאנשים צנועים הם אנשים שחיהם נובעים מהפנימיות והם מסתכלים על העולם עפ"י הנקודה הפנימית והמהותית שלו. משום כך, דווקא אצל אנשים צנועים תימצא החכמה. רק הם יודעים לתת מקום לתהליך העיוני להתרחש ומתוך כך הם מחכימים. חלק מאותו העניין הוא שהצנועים יודעים שבכדי ללמוד עוד ולהחכים לפעמים צריך להקשיב לאנשים אחרים ולקבל מהם את החכמה. הם גם מסתירים את עצמם ואינם מרגישים צורך להציג עצמם לראווה. חייהם אינם בדרך של היחשפות ומתוך כך הם נותנים מקום לדברים אחרים להתבטא. מתוך כך לומדים הצנועים דברים חדשים. על זו הדרך

יש לומר גם להפך: אנשים חכמים הם אנשים שעברו תהליך עיוני, ומכיוון שכך קיבלו גם מבט של הסתכלות פנימית על החיים, ולכן ראויים הם להיקרא צנועים.

